

ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลนาฝาย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
The Strategy of Water Resources Management towards
Sustainable Development through Participation of
Community, Tambon Na Fai, Mueang District,
Chaiyaphum Province

¹ อธิฐาน ไชยเรือง และ ² ประมุข ศรีชัยวงศ์
¹Atithan Chairuang and ²Pramook Seechaiwong

มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ, ประเทศไทย
Chaiyaphum Rajabhat University, Thailand.

¹atithan8227@gmail.com, ²Pharmook@hotmail.com

Received February 19, 2020; Revised March 2, 2020; Accepted May 9, 2020

บทคัดย่อ

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ พบว่าปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้นมีประเด็นสำคัญดังนี้ 1) แต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งในระดับจังหวัด จนถึงระดับชุมชนนั้นการประสานงานด้านการบริหารจัดการ วิธีการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ยังไม่ชัดเจนและความต่อเนื่องเท่าที่ควร รวมถึงในแต่ละลุ่มน้ำยังไม่มีหน่วยงานที่รองรับการแก้ไขและพัฒนาทรัพยากรน้ำโดยเฉพาะ 2) นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแต่ละจังหวัดนั้นถูกกำหนดจากองค์กรส่วนกลางเป็นหลัก คือกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และกรมทรัพยากรน้ำ การแก้ไขปัญหาจึงยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้เท่าที่ควร 3) ลักษณะการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในส่วนของจังหวัดและส่วนกลางยังเป็นลักษณะการดำเนินงานแบบแยกส่วน ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงสถาบันหรือองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ 4) ประชาชนในพื้นที่ที่มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การประมง และการอุปโภคบริโภค ในลักษณะต่างคนต่างใช้ โดยไม่มีวิธีการใช้น้ำไม่เกิดประโยชน์สูงสุด

แก้ตนเองและชุมชน รวมถึงวิธีการกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในฤดูแล้ง 5) ทศนคติของประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงนั้นมองว่า ทรัพยากรน้ำเป็นสมบัติของส่วนรวมมิใช่เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใด ทุกคนมีสิทธิใช้น้ำได้โดยเสรี

คำสำคัญ : ยุทธศาสตร์, ทรัพยากรน้ำ, มีส่วนร่วม, ยั่งยืน

Abstract

The research results of the strategy of water resources management towards sustainable development through participation of community in Tambon Na Fai, Mueang District, Chaiyaphum Province found crucial problems of the strategy as follows. 1) Each department involving in water resources management from the provincial level to community level has not clearly coordinated in the management. The method of operation regarding water resources is neither clear nor continual. Each basin also lacks specific responsible agency for solution and development of water resources. 2) The policy of water resources management in each province is mainly determined by central agencies i.e. the Ministry of Resources and Environment and the Department of Water Resources. The solution is therefore not able to respond the needs of the people. 3) Water resources management at the provincial and the central levels are separately operated in terms of policy, institution and responsible agencies. 4) The people in the area individually use water in agriculture, fishery and consumption. The water is thus not fully utilized in both personal and communal levels. In addition, method of reserving water for dry seasons is neither available. 5) Attitude of the people living in the community and nearby areas is that water resources are common and not personal properties. Everyone has individual rights to freely use the water.

Keywords: Strategy, Water Resources, Participate, Sustainable

บทนำ

ประเทศไทยเกิดภาวะขาดแคลนน้ำและน้ำท่วมอย่างรุนแรงและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องซึ่งสร้างความเสียหายต่อเศรษฐกิจ พื้นที่เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและชุมชนเป็นมูลค่า นับหมื่นล้านบาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ.2554 ได้ส่งผลกระทบต่อ การลงทุนทั้งภายในและต่างประเทศ โดยธนาคารโลกได้ประเมินมูลค่าความเสียหายจากน้ำท่วม เป็นมูลค่า 1.44 ล้านล้านบาท การบริหารจัดการน้ำทั้งประเทศต้องดำเนินการในระดับลุ่มน้ำและ ครอบคลุมทุกลุ่มน้ำ ในประเทศตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของ ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนและมีการจัดทำแผนบริหารจัดการน้ำทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว

เพื่อรองรับปัญหาอุทกภัยที่อาจเกิดขึ้น แนวคิดในการบริหารจัดการน้ำแบ่งตามพื้นที่ คือ พื้นที่ต้นน้ำให้ความสำคัญกับการชลประทาน มิให้ไหลบ่าอย่างรุนแรง พื้นที่กลางน้ำให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการน้ำร่วมกับการจัดการประตุน้ำและการระบายน้ำตลอดแนวพื้นที่กลางน้ำ เพื่อป้องกันความเสียหายจากน้ำท่วม ให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดและพื้นที่ปลายน้ำให้ความสำคัญกับการเร่งระบายน้ำและผลักดันน้ำออกสู่ทะเลโดยเร็ว (คณะกรรมการวิชาการวิสามัญศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย, 2556)

ปัญหาและความต้องการด้านแหล่งน้ำดังกล่าว ในจังหวัดชัยภูมิเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในเขตพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ เพราะในทุกอำเภอและทุกพื้นที่มีปัญหาแหล่งน้ำเป็นปัญหาหลักของพื้นที่ซึ่งเป็นต้นทุนการผลิต จากสภาพข้อเท็จจริงจะเห็นว่าจังหวัดมีต้นทุนแหล่งน้ำที่สำคัญคือลำน้ำชีที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสายหลักในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสายหนึ่ง แต่ไม่สามารถผันน้ำจากลำน้ำชีมาใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง เพราะไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำ ที่สามารถเก็บน้ำในช่วงฤดูฝนสำหรับใช้ในการเกษตรและอุปโภคบริโภค ประกอบกับในช่วงฤดูแล้งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรกรรมขาดแคลน การสร้างฝายเพื่อเก็บกักน้ำ การสร้างแก้มลิง การสร้างสถานีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าเพื่อการผันน้ำเข้าสู่พื้นที่ การก่อสร้างระบบประปา การก่อสร้างประตูน้ำเปิด-ปิดลำน้ำชี คลองส่งน้ำ การปรับปรุงอ่างเก็บน้ำและการขุดสระน้ำ/ลำห้วย ชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทาน ลักษณะการใช้น้ำจึงมีเพียงน้ำจากภูเขาภูแล่นคาเท่านั้น ซึ่งมีปริมาณน้ำมากพอต่อการทำเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์และดำรงชีวิต แต่ประชาชนชุมชนยังไม่มีวิธีการบริหารจัดการน้ำเลย การกักเก็บจึงยังไม่ได้นำมาใช้เมื่อถึงฤดูแล้งน้ำตามธรรมชาติก็หมดไป ประชาชนจึงใช้วิธีขุดเจาะน้ำบาดาลใช้ และบางพื้นที่ทำท่อสูบน้ำ ในลักษณะกักน้ำจากทางส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำช่อระกา แต่ก็ทำได้เฉพาะบ้านที่อยู่ใกล้กับทางส่งน้ำเท่านั้น (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร, 2556)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญของปัญหาน้ำในชุมชนจึงสนใจที่จะศึกษายุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลนาฝาย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เพื่อจะได้เป็นข้อมูลในการพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ
3. ผู้วิจัยศึกษาปัญหาแนวทางการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาความยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ ครั้งนี้เป็น การวิจัยเชิงสำรวจข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นโดยได้มีการดำเนินการศึกษาค้นคว้าตาม ขั้นตอน ดังนี้

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยเลือกประชากรกลุ่มและกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยพิจารณาจากผู้ที่มี ภูมิสำเนา ครอบครัวยุอยู่ในพื้นที่วิจัย ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลเชิงลึกจากทุกภาคส่วนทั้งเกษตรกรและ ผู้ใช้น้ำในพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการ เป็นต้น โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ กลุ่ม ประชากรเป้าหมายแบ่งเป็น 3 กลุ่มประกอบด้วย ผู้นำชุมชน, ผู้มีบทบาทการเกี่ยวกับ แผนพัฒนาทรัพยากรน้ำในภาพรวม ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง จำนวน 100 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ คือแบบ สัมภาษณ์ มี 3 ตอน

ตอนที่ 1 สัมภาษณ์ข้อมูลส่วนบุคคล

ตอนที่ 2 สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้า ปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมกับการบริหาร จัดการทรัพยากรน้ำ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาแนวทางการจัดทำฐานข้อมูลฯ

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็น ทศนคติ แนวคิด ข้อเสนอแนะ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บข้อมูลทุติยภูมิ คือการเก็บข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมทางเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ เอกสารทางวิชาการ เอกสารเผยแพร่เพื่อการศึกษาเพื่อต้องการศึกษา ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับโจทย์วิจัยและประเด็นที่น่าสนใจประเด็นที่นำศึกษาเพื่อนำข้อมูลที่ได้มา พัฒนาเป็นแนวทางการศึกษาวิจัย รวมถึงการพัฒนากรอบแนวคิดให้มีความสอดคล้องเหมาะสม กับงานวิจัยด้วย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงพื้นที่คือผู้วิจัยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะจงกับ กลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความต้องการของโจทย์วิจัย โดยกำหนดแนวทางการ สัมภาษณ์นั้นให้อยู่ในกรอบของงานวิจัยและวัตถุประสงค์ของงานวิจัยซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ได้แก่

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภาครัฐ บุคคลผู้เกี่ยวข้องภาคเอกชนและบุคคลากรภาคประชาชน

4.การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสัมภาษณ์ มีคำถามปลายเปิด ตามขั้นตอนดังนี้

4.1 นำข้อมูลดิบที่ได้จากผู้ให้สัมภาษณ์มาวิเคราะห์ด้วยการรวบรวมทุกประเด็น และพิจารณาหาความคิดเห็นแนวคิดว่ามีประเด็นเกี่ยวข้องกับเรื่องใดบ้าง

4.2 จัดหมวดหมู่ประเด็นที่สำคัญ โดยใช้วัตถุประสงค์ของงานวิจัยเป็นหลักเกณฑ์ในการจัดประเภทหมวดหมู่ข้อมูล

4.3 สรุปผลการวิจัยที่ได้พบตามวัตถุประสงค์ วิเคราะห์ผลข้อมูลที่ได้ด้วยวิธีพรรณนา อภิปรายผลการวิจัย และนำเสนอข้อเสนอแนะของงานวิจัย

ผลการวิจัย

1. ปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ พบว่าปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นั้นมีประเด็นสำคัญดังนี้ 1) แต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำทั้งในระดับจังหวัด จนถึงระดับชุมชนนั้นการประสานงานด้านการบริหารจัดการวิธีการดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ยังไม่ชัดเจนและความต่อเนื่องเท่าที่ควร รวมถึงในแต่ละลุ่มน้ำยังไม่มีหน่วยงานที่รองรับการแก้ไข และพัฒนาทรัพยากรน้ำโดยเฉพาะ 2) นโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแต่ละจังหวัดนั้นถูกกำหนดจากองค์กรส่วนกลางเป็นหลัก คือกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและกรมทรัพยากรน้ำ การแก้ไขปัญหาจึงยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้เท่าที่ควร 3) เนื่องจากลักษณะการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในส่วนของจังหวัดและส่วนกลางยังเป็นลักษณะการดำเนินงานแบบแยกส่วน ทั้งในเชิงนโยบายและเชิงสถาบันหรือองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ 4) ประชาชนในพื้นที่มีการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การประมงและการอุปโภคบริโภค ในลักษณะต่างคนต่างใช้ โดยไม่มีวิธีการใช้น้ำไม่เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ตนเองและชุมชน รวมถึงวิธีการกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในฤดูแล้ง 5) ทักษะคิดของประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชุมชน และชุมชนใกล้เคียงนั้นมองว่า ทรัพยากรน้ำเป็นสมบัติของส่วนรวมมิใช่เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใด ทุกคนมีสิทธิใช้น้ำได้โดยเสรี

2. ผู้วิจัยศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่ามีประเด็นดังนี้ 1) ประชาชนในชุมชนยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำในชุมชน 2) การขาดการส่งเสริมสนับสนุนจากทุกภาคส่วนให้ประชาชนในชุมชนพื้นที่ได้ตระหนักถึงการศึกษาและการเรียนรู้ที่ไม่มีสิ้นสุด เพื่อเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ 3)

ประชาชนในชุมชนยังไม่เห็นความสำคัญของผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากไม่มีการแก้ไขปัญหา โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

3. ผู้วิจัยศึกษาปัญหาแนวทางการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรน้ำในพื้นที่ที่ยั่งยืนพบว่าประเด็นดังนี้ ชุมชนมีข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพียงบางส่วนเท่านั้น อีกทั้งข้อมูลเก่าไม่เป็นปัจจุบัน ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ ข้อมูลทางด้านแหล่งกักเก็บน้ำ ข้อมูลทางด้านปริมาณน้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติและที่สร้างขึ้นความต้องการใช้น้ำ โครงการพัฒนาทรัพยากรน้ำของหน่วยงานต่างๆ และแผนที่ทรัพยากรน้ำพบว่ายังไม่เพียงพอ เนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมาไม่ได้ปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องเป็นระบบเท่าที่ควร เป็นเพียงการจัดบันทึกไว้เท่านั้น อีกทั้งไม่ได้เชื่อมโยงข้อมูลกับชุมชนใกล้เคียงหรือองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังเพื่อร่วมกันพิจารณาปรับปรุงระบบข้อมูลให้ถูกต้องแม่นยำมากยิ่งขึ้น

อภิปรายผล

ผู้วิจัยศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมีประเด็นอภิปรายดังนี้

1. จากการศึกษาสภาพปัญหาการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย จังหวัดชัยภูมิ นั้น มีประเด็นของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ นั้นในส่วนระดับจังหวัดและส่วนกลาง ยังเป็นการดำเนินงานแบบแยกส่วน ไม่เป็นการบริหารจัดการในลักษณะบูรณาการร่วมกัน ซึ่งการประเมินโครงการ การวางแผนดำเนินการที่หน่วยงานส่วนกลางจัดทำขึ้นหรืออาจเป็นความต้องการของนักการเมืองท้องถิ่นนั้นนอกจากประชาชนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยได้รับประโยชน์ที่แท้จริง หรือไม่ใช่ความต้องการที่แท้จริง ซึ่งหลายโครงการยังเกิดความขัดแย้งกับชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอันเนื่องมาจากการเกิดผลกระทบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทบกับสิทธิของชุมชนซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำและทรัพยากรต่างๆ

2. จากการศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย มีประเด็นที่ประชาชนยังไม่ให้ความสำคัญกับการประชุมกลุ่มเท่าที่ควร มีเพียงกลุ่มผู้นำชุมชนแต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการสร้างความมีส่วนร่วมให้ประชาชนในชุมชนได้เห็นความสำคัญและร่วมบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน อาจเนื่องจากแนวคิดที่ว่า การบริหารจัดการหรือการพัฒนาเป็นเรื่องความรับผิดชอบขององค์กรภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้น อีกทั้งการดำเนินการขององค์กรที่เกี่ยวข้องอาจไม่ตอบโจทย์ตรงตามความต้องการของชุมชน แต่อาจสนองตอบความต้องการของบางกลุ่มเท่านั้น

2.1. ประชาชนในชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้องจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาขีดความสามารถทักษะและเทคนิคในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาพลังคนและพลังแห่งการเรียนรู้ ซึ่งการพัฒนาพลังคนเพื่อให้คนในชุมชนมีคุณภาพ มีคุณธรรมและคนในชุมชนมี ความสุข ต้องให้ความสำคัญกับ

การศึกษา เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะที่จำเป็นต่างๆให้กับชุมชนในลักษณะพลังแห่งการเรียนรู้ ส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการเรียนรู้ มีทักษะและกระบวนการในการคิด การวิเคราะห์และการแก้ปัญหาาร่วมกันและนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการน้ำ สู่ความสมดุล พอเพียงและยั่งยืน

2.2 ประชาชนชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้องยังขาดความเข้าใจอย่างถูกต้องสำหรับเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำร่วมกัน จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจอันดีต่อกระบวนการและผลประโยชน์ ที่ชุมชนจะได้รับจากการบริหารจัดการน้ำ สร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายและที่สำคัญคือประชาชนในพื้นที่ผู้มีส่วนได้เสียด้วย เพื่อให้ทรัพยากรน้ำมีใช้อย่างทั่วถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำจำเป็นต้องต้องเป็น “การจัดการน้ำอย่างยั่งยืน” โดยเน้นให้ทุกส่วนของสังคมรู้ถึง คุณค่าของน้ำ ใช้น้ำอย่างพอประมาณ มีเหตุผล เพื่อให้ทรัพยากรน้ำมีใช้อย่างทั่วถึง เกิดประสิทธิภาพอย่าง เต็มที่ มีความสมดุลทั้งปริมาณและคุณภาพ โดยการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลและพอประมาณ รักษาคุณภาพทางธรรมชาติ โดยอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนผู้มีส่วนได้เสียด้วย (สุจิต คณฺณกุลวงศ์และคณะ, 2559)

เพื่อให้ได้มาซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกลไกกระบวนการขับเคลื่อนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนชุมชน ควรพัฒนาให้มีการดำเนินการในทุกด้านให้สอดคล้องสัมพันธ์กันซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของณพวงศ จันจุฬา. (2552). โครงการการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี ดังต่อไปนี้

1) ประชาชนในชุมชนร่วมมือกันศึกษาค้นคว้าถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาทรัพยากรน้ำ ได้แก่ การขาดแคลนน้ำ การเกิดอุทกภัย และด้านคุณภาพน้ำที่เสื่อมโทรมฯลฯที่เกิดขึ้นในชุมชน และความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชน

2) ประชาชนในชุมชนร่วมกันคิดวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้และถอดรูปแบบวิธีการกระบวนการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาเรื่องน้ำของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการน้ำของชุมชนโดยคำนึงถึงสิทธิชุมชนเสมอด้วย

3) ประชาชนในชุมชนร่วมกันวางแผนนโยบายระดับชุมชน กำหนดแผนยุทธศาสตร์เพื่อดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หรือโครงการแก้ไขปัญหาเพื่อบรรเทาจัดปัญหาเรื่อง การขาดแคลน อุทกภัย ที่สนองความต้องการของชุมชน

4) ประชาชนในชุมชนร่วมกันสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกและกฎระเบียบเพื่อการใช้ทรัพยากรน้ำที่มีอย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเป็นธรรมเท่าเทียม

5) ประชาชนในชุมชนร่วมจัดการ หรือปรับปรุงระบบการดำเนินงานด้านต่างๆ เช่น งานการสื่อสาร งานด้านสนับสนุน งานด้านสำรวจ งานด้านการประสาน เพื่อเตรียมพร้อมรองรับการบริหารงานพัฒนาเกี่ยวกับน้ำในลุ่มน้ำให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6) ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนอย่างเท่าเทียม เสมอภาค ตามขีดความสามารถของชุมชนเอง และของหน่วยงาน

7) ประชาชนในชุมชนร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรม ให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

8) ประชาชนในชุมชนร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษา โครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ ทั้งที่เอกชนและรัฐดำเนินการให้ใช้ประโยชน์ได้ยืนนานตลอดไป

9) ประชาชนในชุมชนร่วมประชุม อบรม สัมมนาที่ทางราชการและภาคเอกชน จัดขึ้น โดยร่วมเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ร่วมกัน

10) ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนแนะนำ ประชาสัมพันธ์ เรื่องราว ข่าวสาร เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำด้านต่างๆ ให้ประชาชนในชุมชนของแต่ละลุ่มน้ำ ได้รับรู้เรื่องราวและเกิดความเข้าใจที่ดี

ฉะนั้น การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและประชาชนบ้านหนองหญ้าปล้องในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำนั้น จึงต้องพัฒนากลไกและกระบวนการบริหารจัดการเชิงบูรณาการ ขึ้นมา (ปัจจุบันไม่มีกลไกด้านนี้ที่ชัดเจน) โดยเสริมสร้างเครือข่ายการประสานงานและการทำงานร่วมกัน ของฝ่ายราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และประชาชนในท้องถิ่นในการพัฒนาการใช้และฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ โดยให้ความสำคัญกับการให้ความรู้แก่แกนนำชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพกระบวนการเรียนรู้และริเริ่มในชุมชน พัฒนาระบบรวบรวมและจัดทำข้อมูลระดับท้องถิ่นให้สอดคล้องกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้การมีส่วนร่วม คิดร่วมทำ ฯลฯ เหล่านี้จะช่วยเพิ่มศักยภาพทางสังคม สามารถร่วมกันนำพาให้การจัดการทรัพยากรน้ำทุกด้านเป็นไปอย่างมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. จากการศึกษาเพื่อให้ชุมชนได้มีแนวทางการจัดทำฐานข้อมูลรองรับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ที่มีความยั่งยืนและสนองตอบความต้องการชุมชนอย่างแท้จริง

ปัจจุบันระบบข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่ความยั่งยืนโดยการบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย นั้นมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้นำชุมชนไว้เพียงบางส่วนเท่านั้น ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์ ข้อมูลทางด้านแหล่งกักเก็บน้ำ ข้อมูลทางด้านปริมาณน้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติและที่สร้างขึ้นความต้องการใช้น้ำ โครงการพัฒนาทรัพยากรน้ำของหน่วยงานต่างๆ และแผนที่ทรัพยากรน้ำพบว่ายังไม่เพียงพอเนื่องจากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมามีได้ปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องเป็นระบบเท่าที่ควร เป็นเพียงการจดบันทึกไว้เท่านั้น อีกทั้งไม่ได้เชื่อมโยงข้อมูลกับชุมชนใกล้เคียงหรือองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจังเพื่อร่วมกันพิจารณาปรับปรุงระบบข้อมูลให้ถูกต้องแม่นยำมากยิ่งขึ้น ดังนี้

3.1 ชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ต้องรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำโดยความร่วมมือของภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งข้อมูลจังหวัด ของอำเภอและของตำบล นำมาจัดเก็บข้อมูลด้วยโปรแกรมด้านสารสนเทศภูมิศาสตร์ เชื่อมโยงกับฐานข้อมูลต่างๆ โดยเป็นระบบฐานข้อมูลที่สามารถรองรับข้อมูลเพิ่มเติมในอนาคต และสามารถนำไปปรับปรุงใช้งานผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตได้ในอนาคต

3.2 การนำเสนอและสะท้อนปัญหาของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง การเสนอแนวคิดจากล่างขึ้นบน (bottom up) หรือการคิดจากชาวบ้านสู่การกำหนดนโยบายประเทศของรัฐ ผู้นำส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องต้องนำกระบวนการฝึกอบรมเข้ามาเป็นกลไกสำคัญ ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นนักพัฒนาในอนาคตที่สามารถคิด วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ รวมถึงมีขีดความสามารถในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาปรับปรุงระบบสารสนเทศ ที่ใช้สำหรับเป็นฐานข้อมูลทรัพยากรน้ำในชุมชนเพื่อนำไปใช้ศึกษาบริบทของน้ำในอนาคตและสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดจังหวัดชัยภูมิ. (2554). ฐานข้อมูลด้านการประมงจังหวัดชัยภูมิ ดังนี้

1) ประชาชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ทำงานกับทุกภาคส่วนนั้น จะส่งผลให้เกิดรูปธรรมการขับเคลื่อนงานอย่างยั่งยืน โดยการสนับสนุนผลักดันให้ชุมชนนำเสนอแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเข้าสู่หน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล การประสานส่วนภูมิภาค เทศบาล สำนักงานทรัพยากรน้ำ และจังหวัดในภาพรวมต่อไป ส่งเสริมสนับสนุนให้จัดทำโครงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและแสวงหาความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายเพื่อนำข้อมูลแผนการบริหารจัดการน้ำนำเสนอต่อคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ และนำข้อมูลแผนน้ำไปต่อยอดการจัดทำแผนน้ำระดับจังหวัด

2) ประชาชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย ร่วมวางแผนบริหารจัดการ จะส่งผลให้เกิดการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นของตำบล เพื่ออนุรักษ์ โดยการจัดทำแผนผังชุมชนอย่างมีส่วนร่วม กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน สิ่งก่อสร้างและการปลูกสร้างภูมิสถาปัตยกรรมน้ำที่เอื้อต่อการจัดการ มีการเก็บข้อมูลและปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปใช้ในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการวางแผนการพัฒนาในระดับพื้นที่ รวมทั้งเกิดการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำของคนในชุมชน ในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

3) ผลจากการมีข้อมูลสารสนเทศของทรัพยากรน้ำในชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง นอกจากลดความขัดแย้งเกี่ยวกับการแบ่งผลประโยชน์การใช้น้ำแล้วจะส่งผลให้เกิดรูปธรรมในการบูรณาการการจัดทำแผนความมั่นคงด้านทรัพยากรน้ำจากระดับชุมชน ตำบล อำเภอและจังหวัด ผ่านการจัดทำข้อมูลเชิงวิชาการจากทุกภาคส่วนและผลักดันเข้าสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ เกิดเป็นพื้นที่ต้นแบบในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืนให้กับพื้นที่อื่นที่มีปัญหาเช่นเดียวกัน จนกระทั่งได้รับการยอมรับนำไปเผยแพร่ให้กับชุมชนใกล้เคียงและชุมชนที่ต้องการ

4) ผลจากการศึกษาวิจัยสามารถนำไปสู่การถอดบทเรียน ส่งผลให้มีการเรียนรู้ นำมาปฏิบัติเกิดเป็นบทเรียนหลักสูตรเพื่อส่งเสริมพลังชุมชนการจัดทำแผนแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย สำหรับเจ้าหน้าที่และชุมชนที่เกิดจากการดำเนินโครงการ เป็นบทเรียนที่สามารถนำไปขยายผลให้กับพื้นที่และหน่วยงานที่สนใจศึกษาดูงาน

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

ทรัพยากรน้ำในพื้นที่มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ ทรัพยากรน้ำหลายหน่วยงาน ทำให้วิธีการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานไม่ประสานและไม่มี ความต่อเนื่องกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหา ความต้องการน้ำและการจัดสรรน้ำ การจัดหาหรือการพัฒนาและการอนุรักษ์แหล่งน้ำในพื้นที่ลุ่ม น้ำโดยหลักการที่จะให้การจัดการน้ำในลุ่มน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีข้อมูลและ องค์การรองรับสำหรับการจัดการเฉพาะในแต่ละลุ่มน้ำ เพื่อให้มีการพิจารณาปัญหาต่างๆภายใน ลุ่มน้ำ ซึ่งมีการแก้ปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างต่อเนื่อง มีการควบคุม การพัฒนา การ ใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำร่วมกับทรัพยากรอื่นๆที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน การบริหารจัดการ อย่างเป็นระบบภายในลุ่มน้ำที่มีความชัดเจนนี้ จะสามารถลดความเดือดร้อนในการต้องการใช้ ทรัพยากรน้ำและลดความขัดแย้งต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝาย แผนการปฏิบัติงานการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเป็นการรับนโยบายมาปฏิบัติ ที่ถูกกำหนด จากบนลงล่างหรือมีการกำหนดให้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลหรือหน่วยงานจาก ส่วนกลางเป็นหลัก หรืออาจจาก ผู้มีอำนาจทางการเมืองเป็นส่วนใหญ่ โดยหน่วยงานเหล่านั้นมี แนวคิดที่ว่าเมื่อมีการก่อสร้างโครงการต่างๆแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำระบบชลประทานและอื่นๆ จะสามารถช่วยแก้ปัญหาความยากจนของประชาชนชุมชนต่างๆได้ทั้งที่ บางโครงการไม่ได้มีการศึกษาและวิเคราะห์ถึงความต้องการของประชาชนในระดับรากหญ้าที่ แท้จริง

ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ภาวะน้ำท่วมและอุทกภัยและการคุณภาพของทรัพยากรน้ำที่ ลดลงนั้น ประชาชนในหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝายและชุมชนใกล้เคียงยังได้รับความ เดือดร้อนนี้ กล่าวได้ว่าล้วนมาจากปัญหาเรื่องการบริหารจัดการทั้งสิ้น ถือว่าเป็นปัญหาใน รูปแบบการบริหารจัดการที่ผิดพลาด เนื่องจากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของจังหวัดและ ส่วนกลางยังเป็นการดำเนินงานแบบแยกส่วน ไม่เป็นในลักษณะบูรณาการกัน ทั้งในเชิงนโยบาย และเชิงสถาบันหรือองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ จึงก่อให้เกิดความสูญเสีย อย่างมากในด้านการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดระยะยาวและทางด้านเศรษฐศาสตร์ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีการปฏิรูปกระบวนการบริหารจัดการกันใหม่

นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาของการเข้าถึงทรัพยากรน้ำที่ไม่เท่าเทียมกัน จึงต้องพิจารณาเรื่องสิทธิของผู้ใช้ทรัพยากรน้ำว่าต้องได้รับความเป็นธรรมเท่าเทียมกันอีกด้วย แต่ปัญหาสำคัญคือชุมชนบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลนาฝายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะสามารถบริหารจัดการให้สัมฤทธิ์ผลด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างไร

องค์กรที่เกี่ยวข้องโดยตรงบางองค์กรและกลุ่มผู้ใช้น้ำยังขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำ เช่น ปัญหาด้านการช่วยเหลือที่ล่าช้าไม่ทันฤดูกาลเพาะปลูกพืชในฤดูแล้งคลองส่งน้ำเกิดการรั่วแตกหักชำรุด อุดตันด้วยวัชพืชขวางทางการไหลของน้ำทำให้การส่งน้ำไม่สะดวก ไม่ถึงประชาชนบางกลุ่ม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างความเข้าใจอันดีให้ประชาชนต่อการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการการวิสามัญศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย (2546). รายงานการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่สัมฤทธิ์ผลในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : วุฒิสภา
- ณขพงศ์ จันจุฬา. (2552). โครงการการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี. กรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส.
- ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดชัยภูมิ.(2554). ฐานข้อมูลด้านการประมงจังหวัดชัยภูมิ วันที่สืบค้นข้อมูล 10 เมษายน 2562 จาก ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืดชัยภูมิเว็บไซต์ : <http://www.fisheries.go.th/sfchaiyaphum/data4/thanchaiyaphum.html>
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (2556). สภาพปริมาณน้ำท่าลุ่มน้ำชี วันที่สืบค้นข้อมูล 10 เมษายน 2562 จาก สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร เว็บไซต์ : <http://www.haii.or.th/wiki/index.php/>
- สุจิต คณูธนกุลวงศ์และคณะโครงการ.(2559). “การศึกษาด้านแหล่งน้ำเพื่อการจัดการน้ำของลุ่มน้ำของลุ่มน้ำเชิงกลยุทธ์”(การพัฒนาระบบการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำเชิงกลยุทธ์ภายใต้ความเสี่ยงใหม่และจัดทำข้อเสนอแนะเชิงกลยุทธ์) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.